

СУДОВІ ОРГАНИ ЯК ЧАСТИНА ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ РЕГІОНАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

КЛИМОВИЧ Надія - аспірантка Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 341.1/8
DOI 10.32782/EP.2023.2.8

Ця стаття присвячена аналізу сутності інтеграційного права, розвитку інтеграційних процесів та їх правового регулювання. Розглянуто також проблему одноманітного тлумачення та застосування актів наднаціональних інституцій в національних правових системах.

Окрему увагу автор статті звертає на застосування інтеграційного права саме тоді, коли країни-учасниці, переходячи від зони вільної торгівлі до формату митного союзу, створюють постійні наднаціональні судові інституції, а моделлю для створення таких судів слугує Суд ЄС.

Також акцентовано увагу на тому, що місце Суду в структурі органів ЄС і його роль у ЄС у цілому визначається здійсненням ним такого впливу на розвиток правової системи інтеграційного об'єднання, який досі не вдавалося справити жодній іншій міжнародній судовій установі, а також суттєвим сприянням утвердженню автономії правопорядку ЄС.

Ключові слова: джерела права, судові органи, інтеграційне право, Суд ЄС, МЕРКОСУР, судова практика, судові інституції.

Постановка проблеми

Питання інтеграційного права є досить важливим, але недостатньо дослідженим. Правова характеристика процесу міжнародної інтеграції, порівняльний аналіз структури, функцій судових органів ЄС, забезпечення виконання рішень судів ЄС є актуальними для правового розуміння та виконання норм міжнародного права.

Стан опрацювання

Проблематика загальнотеоретичних та практичних питань, пов'язаних зі становленням регіональних об'єднань економічної інтеграції, гармонізації та уніфікації цих систем у єдину в рамках інтеграційного об'єднання досліджувалася як відомими українськими науковцями, такими як Буроменський М.В., Більцький С.Д., Камінська Н.В., Лисенко О.М., Мицик В.В., Пісов М.П., Шпакович О.М., так і викликала значний інтерес цілого ряду зарубіжних юристів-міжнародників: Альтер К., Комарек Я., Періс М., Хартлі Т. та ін.

Метою цієї статті є дослідження місця судових органів ЄС серед органів регіональних об'єднань економічної інтеграції.

Виклад основного матеріалу

Інтеграційні процеси, що відбувалися протягом ХХ-го століття та продовжують розвиватися в ХХІ-у столітті, породили дещо новий феномен права, що дістав назву – інтеграційне право. Інтеграція сприяла створенню більш складних механізмів, в які потребували більш складного правового регулювання. Елемент наднаціональності, що є визначальною рисою регіональних об'єднань економічної інтеграції, призвів до переходу від національного права до гібридної правової системи. Це хоча і має певні схожості з міжнародним правом, але таким не є за своєю природою, адже має більше схожого з національним правом. На

сьогодні чіткої позиції, що представляє собою інтеграційне право як окрема галузь права, окремий інститут чи автономна правова система не існує. Особливістю інтеграційного права є те, що в ньому відсутня єдина для всього світу сукупність обов'язкових правових норм, які б регулювали певну сферу чи достатньо широкі сфери суспільних відносин. Можна визначити інтеграційне право як нову модель правового регулювання міждержавних та внутрішньодержавних відносин, що виникла в результаті інтеграції та глобалізації. Така модель на практиці регулює широкий спектр суспільних відносин за допомогою правових норм інтеграційних об'єднань. Але необхідно зазначити, що інтеграційне право не містить загальних критеріїв і кожне інтеграційне об'єднання по своїй суті є унікальним явищем та представляє собою своєрідну самостійну правову систему. Доцільно в такому разі сказати, що правові норми окремих найбільш успішних інтеграційних об'єднань тяжіють до утворення самостійних правових систем.

Як уже зазначалося, інтеграційне право має риси як міжнародного так і національного права. Для міжнародного права є характерною координація інтересів рівноправних суверенних партнерів у той час, як для національного права характерною є субординація, чітка ієрархія норм законодавства, необхідна для ефективного існування правової системи. В інтеграційному праві за участі міжнародно-правових механізмів досягається координація позицій сторін, а за допомогою наднаціональних структурних елементів закріплюється механізм виконання домовленостей за прикладом національного права. Таким чином, країни-учасники інтеграційного об'єднання добровільно домовляються про виконання певних рішень, закріплюючи за ними обов'язковість до виконання, і це забезпечує ефективність такої схеми на практиці. Саме такий взаємоповнюючий характер правотворчої діяльності відображає всю природу інтеграції як процесу. І якщо брати до уваги той факт, що право будь якого інтеграційного об'єднання формується на базі вже сформованих національних правових систем, то вся суть правової інтеграції полягає в гармонізації та уні-

фікації цих систем у єдину в рамках інтеграційного об'єднання.

На практиці це реалізується наступним чином: спочатку за допомогою демократичних процедур, що враховує позиції різних сторін, створюються законодавчі акти для інтеграційного об'єднання у формі директив та регламентів, що повністю уніфікують правові положення країн-учасниць, на наступному етапі забезпечується негайне виконання прийнятого законодавства та закріплення певних норм на рівні національного законодавства країн-учасниць. Якщо ж розглядати внутрішньоправову структуру інтеграційного об'єднання то ми помітимо тенденцію того, що методи правового регулювання, запозичені з національного права стають більш популярними за запозичені з міжнародного права. Важливим елементом інтеграційного права є його джерела. До джерел інтеграційного права відносяться установчі документи та документи, що регламентують діяльність структурних інституцій об'єднання. Не можна виключати також прецедентне право, адже правові рішення, що приймаються на наднаціональному рівні, знаходять відображення в національному законодавстві, так як воно вимушено пристосовуватися під наднаціональне інтеграційне регулювання. У цьому аспекті важливу роль відіграє судова практика реалізації інтеграційних відносин.

У цілому, коли мова йде про інтеграційне право ми повинні розуміти, що країни-учасники таких інтеграційних об'єднань належать до різних правових сімей, тому в інтеграційному праві відбувається правовий синтез, і це, у свою чергу, веде до збагачення міжнародного права.

Активні інтеграційні процеси в європейському, та й не тільки, регіоні призвели до того, що з 1990-х років відбувається активне формування міжнародних судів. Фактично такий процес можна пов'язати з доволі успішною діяльністю Суду ЄС. Виникає закономірність – якщо існує інтеграційне право, особлива правова система, то мають існувати і судові інстанції в рамках таких об'єднань. Як уже зазначалося у попередньому підрозділі, інтеграційні процеси в різних регіонах проходять неоднорідно,

знаходяться на різних етапах, і тому не існує конкретних критеріїв до інтеграційного права. З цього можна зробити висновок, що і судові інстанції в таких об'єднаннях мають відрізнятися. На сьогодні існують такі успішні інтеграційні проєкти як ЄС, МЕРКОСУР, ЄАЕС, СОТ, африканські регіональні об'єднання та інші. У кожному з об'єднань є своя специфічна правова система, що враховує регіональні особливості, і в кожному з таких об'єднань створюються судові інституції для просування інтеграції.

На сьогодні різні рівні інтеграційного процесу дають змогу умовно розділити їх на 2 групи. У першому випадку ми маємо справу з інтеграційними об'єднаннями, що мають чинні договори про зону вільної торгівлі, у рамках якої відбувається усунення або зниження митних тарифів у торгівлі між країнами-учасницями такої зони вільної торгівлі, при цьому країни-учасниці залишають за собою право регулювати торговельні відносини та митні тарифи з іншими країнами. Прикладами такого роду інтеграції слугують НАФТА, КАРИКОМ та МЕРКОСУР на їх сучасному етапі інтеграції. Вони фактично ще не пройшли весь процес формування інтеграційного об'єднання, тому не є суб'єктами міжнародного права, у них відсутні інституції наділені правом приймати обов'язкові дійсні на національному рівні рішення, для такого роду речей існують секретаріати, що виконують координуючу роль.

Враховуючи той факт, що на такому етапі інтеграційного процесу відсутня необхідність у судовому контролі за рішеннями інституцій таких об'єднань, немає потреби в існуванні постійного суду, що має такого роду компетенцію. Саме тому існує можливість виникнення міждержавних суперечок або суперечок конкретних осіб з державою. Зазвичай на такий випадок процедурою передбачається використання *ad hoc* арбітражів, тобто арбітражів, що створюються для врегулювання конкретної суперечки. Тенденція на сьогодні склалася така, що для врегулювання таких суперечок рідко застосовують таку процедуру. Так, наприклад, згідно з розділом XX НАФТА [1] передбачений основний механізм для врегулювання суперечок між країнами-учасни-

цями, але до нього вдавалися лише тричі [2].

У подальшому країни-учасниці НАФТА надавали перевагу врегулюванню суперечок через Механізм врегулювання суперечок у рамках СОТ, беручи до уваги його авторитет та наявність практики апеляційного розгляду, у той самий час як приватні особи використовують для врегулювання суперечок з країнами-учасницями шляхом звернення до арбітражу, що не має повноважень скасувати державний акт, але має повноваження прийняти рішення про виплату компенсації.

Відсутність таких постійних судових інституцій у рамках інтеграційних проєктів по створенню зон вільної торгівлі не дає можливості надати їм можливості контролювати виконання винесених арбітражем рішень або забезпечувати ефективний контроль за виконанням країнами-учасницями своїх зобов'язань по інтеграційним інструментах. З метою вирішення такого роду проблеми країни мають самі здійснювати контроль за виконанням зобов'язань та, у разі необхідності, примусити країну-порушника виконувати свої зобов'язання через механізм санкцій. Такий механізм контролю за дотриманням виконання зобов'язань або судових рішень, наприклад, існують в рамках СОТ. Саме з причини відсутності у такого роду інтеграційних об'єднаннях наднаціональних інституцій з владними повноваженнями, покликаних приймати рішення та здійснювати ефективний контроль за їх виконанням в таких інтеграційних об'єднаннях відсутні суперечки між наднаціональними інституціями та державами або з приватними особами.

Другою групою інтеграційних об'єднань у нашій ситуації можна вважати ті інтеграційні об'єднання, що мають досить глибокий рівень інтеграції певних сфер, наприклад, митний союз. Якщо в першому випадку йшла мова про усунення митних бар'єрів у торгівлі між країнами-учасницями, то в цьому випадку передбачається передача владних повноважень наднаціональній інституції, що здійснює регулювання у сфері торгівлі з іншими країнами неучасниками інтеграційного об'єднання.

Мова йде про такі інституції як Комісія ЄС та Євразійська економічна комісія (ЄЕК) у рамках ЄАЕС. Повноваження, що їх передають країни такого роду наднаціональним інституціям, включають у себе прийняття загальнообов'язкових нормативних актів, що, у свою чергу, замінюють норми національного законодавства та є обов'язковими до виконання всіма суб'єктами національного права країн-учасниць інтеграційного об'єднання.

Виходячи з того, що країни-учасниці інтеграційного об'єднання передають такого характеру повноваження наднаціональній інституції, викликає бажання у сторін щодо здійснення ефективного контролю за правомірністю нормативних актів, що їх видає така інституція. Повноваження з контролю неможливо покласти на національні суди і країни стикаються з необхідністю створення постійної незалежної інституції, що буде в подальшому здійснювати контроль. Досвід такого успішного інтеграційного об'єднання, як Європейський Союз, дає нам уяву про те, що найбільш оптимальним варіантом є створення окремої судової інституції, основним завданням якої і буде здійснення такого контролю та матиме змогу анулювати рішення наднаціональних органів.

Нормативні акти, що їх приймають наднаціональні інституції інтеграційних об'єднань, мають обов'язковий характер на рівні національного законодавства, і саме тому виникає питання можливості оскарження такого акту зі сторони приватної особи. З метою полегшити систему звернення приватних осіб до судових інституцій з метою оскарження певного нормотворчого акту без звернення до судів національної юрисдикції, країни-учасниці, зазвичай, передбачають таку можливість при створенні наднаціональної судової інституції. Але це не єдине питання, що постає при створенні наднаціональних судових інституцій. Надважливим питанням є проблема одноманітного тлумачення та застосування актів наднаціональних інституцій у національній правовій системі. Для того, аби тлумачення правових норм залишалось одноманітним, наднаціональні судові інституції практику-

ють практику преюдиційних запитів з боку національних судових установ. Це дає змогу наднаціональній судовій інституції інтеграційного об'єднання здійснювати контроль за певними рішеннями національних судових установ. Наявність постійної наднаціональної судової інституції у дає змогу здійснювати вертикальний контроль за виконанням країнами-учасницями своїх зобов'язань чи рішення судової інституції, при якому справа знову передається на розгляд суду, що може накласти штрафні санкції. Наявність великої кількості постійного персоналу надає можливість швидко розглядати велику кількість запитів без необхідності відсилати до інших методів врегулювання суперечок.

Перехід від *ad hoc* арбітражів до постійних судових інституцій у рамках інтеграційного об'єднання відбувається в той момент, коли інтеграційне об'єднання трансформується із зони вільної торгівлі до митного союзу, саме в цей час виникає потреба до створення постійної судової інституції. Прикладом такої трансформації можна вважати МЕРКОСУР, котрий із зони вільної торгівлі почав переростати в митний союз тим самим країни-учасниці вдалися до створення в 2005 році Суду МЕРКОСУР, та ЄАЕС, де в 2012 році було створено суд ЄАЕС так як митний союз у рамках ЄАЕС вимагав судового контролю за нормативними актами, що їх видає Комісія Митного союзу.

Це положення речей дає нам змогу стверджувати, що найбільшого застосування інтеграційне право має тоді, коли країни-учасниці, переходячи від зони вільної торгівлі до формату митного союзу, створюють постійні наднаціональні судові інституції, а моделлю для створення таких судів слугує Суд ЄС. Найвідомішими судами, побудованими за такою моделлю, є Суд Бенілюксу, створений в 1984 році, Суд ЄАВТ, створений в 1994 році, Суд Західноафриканського економічного і валютного союзу (ЗАЕВС), створений в 1995 році, Суд Економічного співтовариства країн Східної та Південної Африки (КОМЕСА), створений у 1998 році, Суд Східноафриканського співтовариства (САС), створений у 2001 році, Суд ЕКОВАС, створений в 2002 році, Трибунал Співтовариства розвитку Півдня Африки (САДК),

створений у 1992 році, та Суд ЄАЕС, створений у 2015 році.

Усі суди, переховані вище, можна вважати міжнародними судами, беручи до уваги їх виняткову компетенцію здійснення судового контролю за нормативними актами, що їх приймають інституції інтеграційного об'єднання та згідно з ознаками міжнародних судів, а саме: є постійними судовими інституціями; створені на основі міжнародних договорів та міжнародно-правових актів; мають призначених на тривалий проміжок часу суддів; застосовують при розгляді справ норми міжнародного права (у цьому випадку права інтеграційного об'єднання); їх рішення є обов'язковими до виконання сторонами суперечки. Але, водночас, судові інституції інтеграційного об'єднання мають багато спільного, наприклад, з конституційним судом. Адже вони здійснюють контроль за нормативними актами, що їх приймають інституції інтеграційного об'єднання та мають змогу скасувати будь-який нормативний акт, і тому стають учасником законодавчого процесу. Деякі з таких судів взагалі наділені повноваженнями контролю за актами національних законодавчих структур у деяких сферах (Суд ЄС, Суд КОМЕСА), що робить їх досить авторитетною судовою інституцією. Доступ до таких судових інституцій приватних осіб, за певними винятками, викликає асоціацію з національними судами. Але така асоціація є лише поверхневою, і говорити про схожість між такими різними судовими система не зовсім правильно. Суди національної юрисдикції мають більш дієвий механізм покарання за невиконання рішень суду, у той час, як у деяких судових інституціях інтеграційних об'єднань це взагалі не передбачено.

Якщо говорити про місце судових інституцій у регіональних інтеграційних об'єднаннях то необхідно відзначити, що в певних регіональних інтеграційних об'єднаннях ця система прижилась і відіграє важливу роль, а в певних об'єднаннях вона так і не знайшла свого місця і відіграє незначну роль. Якщо ми розглянемо Суд ЄС, то система добре себе проявила та відіграє важливу роль у функціонуванні такого інтеграційного об'єднання, як ЄС. І хоча

більшість судових інституцій у регіональних інтеграційних об'єднаннях побудовані за моделлю Суду ЄС, це не означає, що вони будуть такими ж успішними. Більша частина судових інституцій інтеграційних об'єднань не відіграє помітної ролі в регіональній інтеграції. Суди африканських регіональних інтеграційних об'єднань у більшій мірі займаються питаннями прав людини [3].

І навіть в аспекті захисту прав людини досить важко говорити про ефективність таких інституцій, але це, у першу чергу, пов'язано з рівнем економічного розвитку та поваги до суду та прав людини в країнах-учасницях таких інтеграційних об'єднань. Найбільша кількість нормотворчих актів у результаті судового розгляду було анульовано Судом ЄС, а ось інформація про застосування такої процедури в країнах африканських регіональних інтеграційних об'єднань на сьогодні відсутня. Карен Альтер, американська дослідниця у сфері міжнародного права та міжнародних судових інститутів, вважає, що через брак кооперації між національними та інтеграційними судовими інституціями "копії Суду ЄС" на практиці нагадують Суд ЄС у 1950-1960, аніж сучасний Суд ЄС [4].

Досить часто неефективність судів регіональних інтеграційних об'єднань також можна пояснити тим фактором, що країни-учасниці інтеграційного об'єднання нерідко хоча і розуміють користь від наявності такої дієвої інституції, але не хочуть допустити її трансформації у впливову структуру. Можна з упевненістю стверджувати, що судові інституції, схожі на Суд ЄС, ще довго не будуть створюватися, адже країни інших регіональних інтеграційних об'єднань розуміють, які повноваження зосередив у собі Суд ЄС, і не готові передати такі повноваження своїм регіональним судовим інтеграційним інституціям. Також проблемою може слугувати той фактор, що, на відміну від національних судових інституцій, країни-учасниці інтеграційного об'єднання мають змогу скасувати діяльність таких інституцій. З такими проблемами вже зіткнулись інституції в африканських регіональних інтеграційних об'єднаннях. Діяльність Трибуналу САДК, наприклад, була призупинена у 2010 році [5].

Але навіть якщо не враховувати той факт, що діяльність судової інституції регіональної інтеграції можливо призупинити, країни мають можливість іншими методами стримувати діяльність таких інституцій. Найбільш ефективним механізмом стримування діяльності суду можна назвати відмову інституцій інтеграційних об'єднань затверджувати нормативні акти, що їх можна оскаржити в судах, або відмову країн-учасниць від звернення до судової інституції, паралельно обмежуючи приватним особам можливість звертатися до суду. У деякі судові інституції, такі як Суд ЕКОВАС, можна звертатися лише стосовно порушення прав людини, але не стосовно питань економічної інтеграції. Країни таких регіонів, зазвичай, самі відмовляються від звернення до судових інституцій, або готові ігнорувати невиконання рішення суду іншими країнами-учасницями. Національні суди не бажають співпрацювати з інтеграційними судовими інституціями заради однорідного тлумачення і застосування нормативних актів інтеграційного об'єднання.

Питання застосування судовими інституціями регіональних інтеграційних об'єднань засобів примусу до виконання рішення є доволі чутливим. Навіть коли таке питання врегульовано в установчому документі судової інституції, застосування примусових та штрафних засобів залишається на рівні політичних домовленостей. І така ситуація склалася не лише з африканськими регіональними інтеграційними об'єднаннями, аналогічні ситуації виникали і з рішеннями Суду ЄС. [6]

Місце Суду в структурі органів ЄС і його роль у ЄС у цілому визначається здійсненням ним такого впливу на розвиток правової системи інтеграційного об'єднання, який досі не вдавалося справити жодній іншій міжнародній судовій установі, а також суттєвим сприянням утвердженню автономії правопорядку ЄС. Одним із чинників, завдяки яким Суд ЄС зміг забезпечити свій вплив, стала його монополія на обов'язкове тлумачення *acquis communautaire*, визнана за ним установчими договорами (ст. 344 ДФЄС). Це забезпечило Суду ЄС велику свободу дій та можливість застосування норм комунітар-

ного права, сприйняття якого іноді межує з правотворчістю, що обмежена технікою та методами тлумачення права ЄС [7].

Висновки

З-поміж проаналізованих фактично свою дієвість змогла довести лише система, яка склалася в Європейському союзі. Історія її становлення була доволі довгою та пройшла безліч етапів формування. Політична зрілість у країнах європейського регіону дала змогу вибудувати ефективну та дієву форму існування судової інституції інтеграційного характеру.

Тобто можна стверджувати, що роль судової інституції в європейському регіональному інтеграційному об'єднанні під назвою Європейський Союз є значущою, вона відіграє роль контрольної інституції та доповнює суди національної юрисдикції, коли це є необхідним.

У той самий час ми бачимо, що навіть у ситуаціях, коли судові інституції інших регіональних об'єднань побудовані за моделлю Європейського Союзу, вони не є настільки ж ефективними. Їх роль хоча і залишається важливою в структурі існування інтеграційних об'єднань, але прямо пропорційно залежить від політичного бажання сторін. Водночас, у доволі незрілих регіональних інтеграційних об'єднаннях в африканському регіоні можна спостерігати нівеляцію ролі судових інституцій. Можливо, така ситуація пов'язана з політичною незрілістю й неоднорідним економічним розвитком у різних регіонах світу.

Література

1. Chapter XX of the North American Free Trade Agreement (January 1, 1994)
2. Mestral A. NAFTA dispute settlement: creative experiment or confusion. *Regional Trade Agreements and the WTO legal system.* - P. 363-364.
3. Osiemo O. Lost in Translation: The Role of African Regional Courts in Regional Integration in Africa. *Legal Issues of Economic Integration.* 2014. № 1. P. 100.
4. Alter K. The Global Spread of European Style International Courts. *West European Politics.* 2012. №1. P. 151.

5. SADC Tribunal, Mike Campbell (Pvt) Ltd and Others v. Republic of Zimbabwe
6. Case C-64/88, Commission v. France, [1991] ECR I-2727
7. Пісов М. П. Правопорядок Європейського Союзу як окремий вид інтеграційного правопорядку. *Актуальні проблеми держави і права*. 2016. Вип. 76.- С. 152-158.

Nadiia Klymovych
Educational and Scientific Institute of
International Relations
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Ukraine

**JUDICIAL BODIES AS PART OF THE
INSTITUTIONAL MECHANISM IN THE
SYSTEM OF BODIES OF REGIONAL
ASSOCIATIONS OF ECONOMIC
INTEGRATION**

His article is devoted to the analysis of the essence of integration law, the development of integration processes and their legal regulation. The problem of uniform interpretation and application of acts of supranational institutions in national legal systems is also considered.

The author of the article pays special attention to the application of integration law precisely when the participating countries, transitioning from a free trade zone to the format of a customs union, create permanent supranational judicial institutions, and the EU Court serves as a model for the creation of such courts.

Attention is also focused on the fact that the place of the Court in the structure of EU bodies and its role in the EU as a whole is determined by its significant influence on

the development of the legal system of the integration association. No other international judicial institution has been able to do this so far, as well as a significant contribution to the establishment of the autonomy of the EU legal order.

Accordingly, it can be noted that only the system developed in the European Union was able to prove its effectiveness. The history of its formation was quite long and went through many stages of formation. Political maturity in the countries of the European region made it possible to build an efficient and effective form of existence of a judicial institution of an integration nature.

That is, it can be argued that the role of the judicial institution in the European regional integration association called the European Union is significant, it plays the role of a control institution and complements the courts of national jurisdiction when necessary. At the same time, we see that even in situations where judicial institutions of other regional associations are built on the model of the European Union, they are not as effective. Although their role remains important in the structure of the existence of integration associations, it directly proportionally depends on the political will of the parties. At the same time, in rather immature regional integration associations in the African region, one can observe the leveling of the role of judicial institutions. Perhaps this situation is connected with political immaturity and heterogeneous economic development in different regions of the world.

Keywords: sources of law, judicial bodies, integration law, EU Court, MERCOSUR, judicial practice, judicial institutions.